

Elisabet Apelmo
Ann-Mari Sellerberg

"Shit, jag kan också lyckas"

Om genus, funktionshinder och
idrottande kroppar

DEPARTMENT OF SOCIOLOGY
LUND UNIVERSITY

Research Report

2006:3

För en komplett förteckning
över bokutgivningen vid Sociologiska institutionen i Lund,
se slutet av boken eller besök www.soc.lu.se/info/publ

Copyright © Författarna 2006

Grafisk form Infografen/Desktop, Malmö

Sättning Ilgot Liljedahl

Produktion Informationsenheten, Sociologiska institutionen, Lund

Tryck Media-Tryck Sociologen, Lund 2006

ISBN 91-7267-225-0

Distribution

Media-Tryck Sociologen

E-post repro@soc.lu.se • www.soc.lu.se/info/publ

Abstrakt

Studiens frågeställning var *Hur samverkar funktionshinder och genus när fysiskt funktionshindrade barn och ungdomar väljer att mer långsiktigt ta del i idrott?* Med kvalitativa intervjuer, observation och videoupptagning undersöktes hur unga med fysiska funktionshinder talar om sig själva, sin kropp och sin fysiska förmåga som funktionshindrade och som idrottande tjejer och killar. De positiva effekter av idrotten som framkommit i tidigare forskning bekräftades. Skolidrottens normaliserande funktion tycks dock vara avhängig lärarens engagemang och kunskap om funktionshinder. Graden av autonomi bland unga funktionshindrade togs upp, och frågan ställdes om autonomi är ett önskvärt ideal. Den positiva sociala gemenskapen inom handikappidrotten diskuterades, liksom dess påverkan på idrottens dominerande maskulina diskurs. Slutligen behandlades de internaliserade negativa förväntningarna på funktionshindrades fysiska förmåga, och idrottens förmåga att förändra dessa. I undersökningen blev vikten av fortsatta kvalitativa studier av hur funktionshinder och genus samverkar inom idrotten tydlig. De preciserade frågeställningar som framkom var: Hur förhåller sig de unga till *idrottens idealbild*: den friska, starka och maskulina kroppen? Kan idrotten ha en funktion som *normalisering* och hantering av *stigmatisering* för unga med funktionshinder? Vilken roll spelar *överbeskydd* kontra *autonomi* i de unga funktionshindrades engagemang inom idrott? Vilken funktion har *integrering* respektive *separering* i ungdomarnas idrottsengagemang?

Innehållsförteckning

Förord	7
Inledning	9
Bakgrund	9
Tidigare forskning	10
Genus, idrott och den stigmatiserade kroppen	12
Friska och Andra. Några begreppsdefinitioner	13
Metod och material	15
Läger	15
Urval	15
Observation, videofilmning och walk-along	16
Intervjuform och intervjusituation	16
Forskarroll, distans och etik	18
Resultat	19
Besvärande blickar och stora bedrifter	19
Att vara rädd om sin skyddsling	23
”Vi är som kvinnoidrottare allihopa”	24
Idrottens funktioner	25
Diskussion	27
Besvärande blickar och stora bedrifter	27
Att vara rädd om sin skyddsling	30
”Vi är som kvinnoidrottare allihopa”	31
Idrottens funktioner	33
Referenser	37
Funktionshindrade ungdomars idrottsengagemang	39
Bilagor	
Föräldramedgivande	41
Intervjuguide	42

Förord

Den som har utfört empirin och skrivit denna rapport är Elisabet Apelmo. Ann-Mari Sellerberg har varit ansvarig för detta forskningsprojekt ("Att testa sitt engagemang"). Ann-Mari Sellerberg har även läst och kommenterat manuskriptet.

Ett stort tack till de idrottande barn och ungdomar, tränare och idrottsledare som generöst har ställt upp på intervjuer, låtit sig videofilmas och på andra sätt bidragit med information. Stort tack även till Centrum för idrottsforskning (CIF) som har finansierat projektet.

Lund oktober 2006

Ann-Mari Sellerberg	Elisabet Apelmo
professor	projektassistent
Sociologiska institutionen, Lunds Universitet	

Inledning

Snut, det hade jag också velat bli.[...] Men det kan jag ju inte liksom. Jag menar, jag kan ju inte jaga en [skratt] tjuv direkt, då får jag ha en lasso eller någonting och fånga in dem. [...] Det är jag och Lucky Luke vet du.

Ung tjej eller kille och fysiskt funktionshindrad – vilka gränser för det fysiskt möjliga sätts av miljön, funktionshindret, omgivningens syn på den unga/unge och den unga/unges egen syn på sig själv? Vad är tänkbart, vad är genomförbart? Föreliggande arbete undersöker hur ungdomar med fysiska funktionshinder talar om sig själva, sin kropp och sin fysiska förmåga som funktionshindrade och som idrottande tjejer och killar. Studiens frågeställning är: *Hur samverkar funktionshinder och genus när fysiskt funktionshindrade barn och ungdomar väljer att mer långsiktigt ta del i idrott?* I en förstudie som den här finns dock ingen möjlighet att ge svar på denna omfattande frågeställning. Undersökningen skall snarare vara ett redskap för att precisera frågeställningar inför en fortsatt studie om idrott, funktionshinder och genus.

Bakgrund

Tidigare forskning visar att idrott för funktionshindrade ger vinster på såväl individplan som samhälleligt plan. Regionalt UtvecklingsCentrum, handikappidrott, Eskilstuna (2006) genomförde i samverkan med Mälardalens Högskola och Nyckeltalsinstitutet en enkätundersökning bland aktiva och inaktiva funktionshindrade. De fann att idrottandet leder till högre livskvalitet för de funktionshindrade, då de idrottsligt aktiva klarar av mer, får bättre självkänsla, högre fysisk status, mindre smärta och högre smärtröskel. Detta medför i sin tur mindre vårdinsatser, ökat deltagande i yrkeslivet samt ett minskat assistansbehov. I studien räknar man med en samhällelig besparing på 200 000-300 000 kr per person och år (UtvecklingsCentrum 2006).

Samtidigt som idrotten tycks ha en särskilt stor betydelse för funktionshindrade ungdomar, är det en lägre andel bland de unga med funktionshinder som idrottar i en förening, jämfört med vad som gäller bland unga utan funktionshinder (Trond-

man 2005: 208). Rekryteringsbehovet är således stort. Det är även så att avhoppen är mer frekventa bland funktionshindrade (Trondman 2005: 208). En ökad kunskap om de faktorer som ligger bakom funktionshindrade ungdomars lust (eller olust) till en viss idrott är därför nödvändig. Detta kan ge ledare inom idrotten en kunskapsbas för hur man bäst motiverar de unga. Ett långsiktigt idrottsengagemang är också av vikt för att säkra tillflödet av unga handikappidrottare.

Svenska Handikappidrottsförbundet (SHIF) administrerar idag 17 idrotter för idrottare med funktionshinder: alpin skidåkning, boccia, bordtennis, bänkpress, fotboll, friidrott, goalball, innebandy, judo, kälkhockey, längdskidor och skidskytte, mattcurling, rullstolsdans, rullstolsrugby, simning, sportskytte, varpa. Dessutom organiseras bowling, bågskytte, cykel, golf, orientering, ridsport, rodd, rullstolsbasket, rullstolscurling, rullstolstennis, segling, samt vattenskidor integrerat i respektive specialidrottsförbund (SHIF: 2006b).

Tidigare forskning

Om den svenska forskningen kring handikappidrott begränsar sig till ett fåtal studier, är forskningen kring hur fysiskt funktionshinder och genus samverkar inom idrotten än mer sällsynt. Nedan redogörs kortfattat för sex studier med relevans för föreliggande arbete. Dessa kommer att behandlas utförligare i den avslutande diskussionen.

Fysisk aktivitet som normalisering Sociologerna Diane E. Taub. och Kimberley R. Greer (2000) undersöker amerikanska funktionshindrade barn och ungdomars syn på den egna fysiska aktiviteten, samt omgivningens reaktioner på deras aktivitet. Den fysiska aktivitetens potential för socialisering diskuteras. Studien är kvantitativt begränsad (18 pojkar och 3 flickor) och forskarna avstår därför från generaliseringar.

Fysisk aktivitet som hantering av stigma I en tidigare undersökning studerar sociologerna Diane E. Taub, Elaine Blinde och Kimberley R. Greer (1999) hur deltagande i idrott och fysisk aktivitet kan fungera som en strategi för att hantera det stigma som ett funktionshinder innebär. 24 manliga amerikanska collegestudenter med fysiska funktionshinder intervjuas. För män innebär ett fysiskt funktionshinder att deras manlighet ifrågasätts. Då sport ses som en manlig aktivitet, ligger det enligt forskarna nära till hands att de väljer sport för att hantera stigmatiseringen. Genom att utöva en idrott kan de utveckla och demonstrera maskulina kvaliteter och karaktäristika. I studien undersöks dock inte idrott och hantering av stigma bland funktionshindrade kvinnor.

Män, idrott och hälsa Syftet med hälsoforskaren Steve Robertson (2003) brittiska studie är att kritiskt undersöka relationerna mellan män, idrott och hälsa. Robertson framhåller att idrott har kommit att stå för det som definierar manlighet i det väster-

ländska samhället: tävlingsinriktning, tuffhet, överlägsenhet och vinnarinstinkt. Forskning visar att dessa attityder leder till aggressivitet, kvinnoförakt och homofobi.¹ Samma maskulina ideal främjar också ointresse för hälsa, och ett ”riskbeteende”. Robertson konstaterar att idrott kan medverka till upprätthållandet av dominanta manliga diskurser. För de män i studien som är funktionshindrade har dock idrottandet en annan funktion. Idrotten är för dem ofta ett första steg tillbaka till ett socialt liv, en aktiv livsstil, och ett sätt att engagera sig i frågor om exempelvis tillgänglighet för funktionshindrade. Deras fokus på vänskap och stöd, visar att idrottens praktik kan utmana den hegemoniska maskuliniteten. Robertson tar även upp problemet med att föra fram den idealiserade bilden av en sportande manlig kropp som varande hälsosam. I förlängningen leder den till en stigmatisering av funktionshindrade, som därmed konstrueras som den ”ohälsosamme Andre” (Robertson 2003: 714).

Svensk rullstolstennis Idrottssociologen Anders Östnäs (1997) gör dels informella intervjuer med sex rullstolstennisare på elitnivå (varav en kvinna) och två manliga representanter från Svenska Tennisförbundets rullstolskommitté. Dels gör Östnäs en enkät bland samtliga rullstolstennisare i Sverige, 35 stycken, varav nio är kvinnor. Studien fokuserar på den betydelse rullstolstennisen har för spelarna. Den positiva sociala gemenskapen framhålls av flertalet i de båda undersökningarna, och bekräftas också av Östnäs observationer av tennisturneringar för såväl rullstolstennisare som för icke funktionshindrade tennisare (Östnäs 1997: 147).

Svensk rullstolsracer på elitnivå Pedagog Kim Wickman (2004) analyserar rullstolsracer som diskurs, med frågeställningen: Hur samverkar diskurserna kring funktionshinder, tävlingsinriktad sport och genus i rullstolsracerdiskursen, när kvinnliga rullstolsracerförare talar om sig själva och sin sport? Wickman gör semistrukturerade intervjuer med fem rullstolsracerförare på elitnivå. Wickman konstaterar att tävlingsidrottsdiskursen är den diskurs där kvinnorna inte automatiskt konstitueras som avvikande. Intervjupersonerna är också måna om att beskriva sig själva i termer av en tävlingsidrottsdiskurs, medan omgivningen ibland ser deras idrottande som rehabilitering eller träning. Wickman betonar att dessa kvinnliga elitidrottare förhåller sig

---

1 Två exempel på svensk forskning kring detta är dels sociologen Mats Trondmans (2005) studie ”Unga och föreningsidrotten”, dels etnologen Jesper Fundbergs (2003) avhandling ”Kom igen gubbar!”. Trondman konstaterar i sin kvantitativa studie att ”pojkidrottens lagidrotter inte i samma utsträckning och med samma självklarhet som flickidrotten når de idrottspolitiska målen med avseende på idrotten som socialisationsmiljö” (2005: 219). Det pojklagidrotterna har att ”jobba med” är bland annat uttryck för aggressivitet som exempelvis en hård omklädningsrumskultur, tävlingsbråk och hårt spel, samt sexism och homofobi. Detta ses inte som ”majoritetsproblem, men det är likväl inte ovanliga inslag i pojklagidrotternas socialisationsmiljö, inslag som inte överensstämmer med de idrottspolitiska ambitionerna, varken statens eller idrottsrörelsens egna” (Trondman 2005: 219). Fundberg (2003) kommer till delvis liknande slutsatser i sin kvalitativa studie av pojkfotboll och maskuliniteter. Genom skämt om den veka Kärringen, Bögens hotfulla intimitet och Invandrarens överdrivet kaxiga maskulinitet formuleras ledarnas och spelarnas självförståelse – de är det Kärringen, Bögen och Invandraren inte är (Fundberg 2003: 186-188). Se även sociologen Jesper Andreassons kommande avhandling ”Idrottens kön. Genus, kropp och sexualitet i lagidrottens vardag” som utgives vid sociologiska institutionen vid Lunds universitet våren 2007.

medvetet till det diskursiva spelet, och aktivt försöker förändra omgivningens bild av rullstolsracer (2004: 32).

Orientering, golf och bågskytte i ett svenskt idrottsprogram Pedagogerna Lars Kristén, Göran Patriksson och omvårdnadsforskaren Bengt Fridlund (2002) undersöker fysiskt och psykiskt funktionshindrade barns och ungdomars uppfattningar om sitt deltagande i ett treårigt idrottsprogram. Idrottsprogrammet genomförs gemensamt av handikappidrottsföreningar och idrottsföreningar för icke funktionshindrade i syfte att stimulera och underlätta fysisk aktivitet bland unga med funktionshinder. De unga får prova på orientering, golf och bågskytte. Kristén, Patriksson och Fridlund gör kvalitativa intervjuer med sju flickor och 13 pojkar i åldrarna 9-15 år. Liksom vad gäller ovan nämnda studier, tas resultaten upp mer ingående i den avslutande diskussionen.

Genus, idrott och den stigmatiserade kroppen

I forskningen kring funktionshinder har man ofta bortsett från genus som en betydelseskapande social kategori (Barron 1995: 27; Reinikainen 2004: 258).² Detta gäller även forskningen kring handikappidrott. Denna forskning riskerar därmed att bidra till en diskurs om funktionshinder som ”produces images of disabled people as asexual, non-gendered beings whose masculinity and femininity are effectively damaged by their being disabled” (Reinikainen 2004: 258).

Ett fysiskt funktionshinder leder till en stigmatisering av individen. Sociologen Erving Goffman (1990) skiljer på tre typer av stigmat. För det första fysiska eller kroppsliga deformiteter. För det andra brister i den individuella karaktären. Slutligen stigma i form av tillhörighet till en specifik ras, nation eller religion. Goffman ser stigma som en relation snarare än som ett attribut. Den stigmatiserade kan uppleva sig själv som helt normal, men i mötet med de som anses vara normala blir avvikelsen påtaglig. Goffman menar att en individ med ett stigma inte ses som helt mänsklig. Detta antagande ligger till grund för en omedveten men icke desto mindre effektiv diskriminering. Diskrimineringen leder i sin tur till att den funktionshindrades livschanser reduceras (Goffman 1990: 15).

Genusforskaren Susan Wendell (1997) framhåller att den funktionshindrades underordning är tätt knuten till den västerländska kulturens syn på kroppen. Den unga, starka, kontrollerbara kroppen (av vit medelklass) idealiseras (Wendell 1997: 260). Den funktionshindrades kropp ses däremot som passiv, beroende och funktionsoduglig (Malmberg 2003; Taub, Blinde & Greer 1999: 1470). Till det fysiska stigma knyts alltså ett moraliskt stigma (Taub, McLorg & Fanflik 2004: 179). Funktions-

---

2 Se Kristiansen & Traustadottir 2004: 38-40 för en genomgång av forskning som undersöker intersektionen mellan genus och funktionshinder.

hindrade påminner om kroppars svaghet och okontrollerbarhet och görs därför till den Andra, trots att flertalet individer någon gång under sitt liv är funktionshindrade. Då kvinnor i större utsträckning bedöms efter sin kropps utseende, löper de även större risk att definieras utifrån sitt funktionshinder (Wendell 1997: 260; Reinikainen 2004: 259; Taub, McLorg & Fanflik 2004: 177). Inom idrotten förstärks den idealiserade synen på kroppen. "Idrott och sport har blivit den ledande definitionen på maskulinitet inom masskulturen" skriver maskulinitetsforskaren Robert Connell (1999: 80). De manliga idrottande kropparna framställs som överlägsna både vad gäller styrka och skicklighet. Idrottande flickor med funktionshinder har alltså både att förhålla sig till den normala kroppen, som är icke funktionshindrad, och till den normala idrottande kroppen, som är manlig.

Såväl stigmatiseringen som hanteringen av stigmat påverkas alltså av individens kön. Av de ovan nämnda studierna har Taub, Blinde och Greer (1999), Robertson (2003) och Wickman (2004) ett genusperspektiv. De båda tidigare studerar dock endast vuxna män, och Wickman studerar vuxna kvinnor på elitnivå.

Friska och Andra. Några begreppsdefinitioner

Världshälsoorganisationen (WHO 1980) gör i International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps (ICIDH) följande begreppsdefinitioner:

Impairment: Any loss or abnormality of psychological, physiological, or anatomical structure or function.

Disability: Any restriction or lack (resulting from an impairment) of ability to perform an activity in the manner or within the range considered normal for a human being.

Handicap: A disadvantage for a given individual, resulting from an impairment or disability, that, limits or prevents the fulfillment of a role that is normal, depending on age, sex, social and cultural factors, for that individual.

Skadan eller sjukdomen (impairment) leder alltså till ett funktionshinder (disability). Handikappet (handicap) uppstår först om samhället inte förmår undanröja hindren för den funktionshindrade. Det "normala" är närvarande i samtliga definitioner. Wendell (1997) påpekar att det är samhället som konstruerar det "normala". I olika samhällen varierar gränsen för vad som ses som normalt och vad som ses som ett funktionshinder. I WHO:s definition är en individ handikappad om hon inte kan fullfölja den roll som anses vara normal för hennes ålder, kön, samt sociala och kulturella position. En funktionshindrad kvinna som vill ägna sig åt något som normalt anses vara en manlig sysselsättning, är alltså enligt definitionen funktionshindrad men inte handikappad. Enligt definitionen är inte heller de funktionshinder som uppstår av ålder ett handikapp. Wendell hävdar att istället för att påängta att de

flesta av oss blir handikappade någon gång i våra liv, upprätthåller WHO:s definition på detta sätt gränstragningen mellan oss och de Andra. En syn på den normala mänskligheten som ung och hälsosam understöds (Wendell 1997: 263). Genom sin fokus på individens anpassning till samhället, skiljer sig dock WHO:s definition från det skandinaviska synsättet, som är mer inriktat på samhälllig förändring (Östnäs 1997: 14).

Hur produceras då normalitet? Filosofen Judith Butler (2005) menar att det som exkluderas ur normen, samtidigt konstituerar och definierar normen. Normen är därmed beroende av detta Andra för sin existens, vilket gör normen instabil. I misslyckandet att uppnå normen eller i överskridandet av densamma ligger möjligheten till förändring (Butler 2005: 62-63). Wendell (1997) menar att problemet med funktionshinder i integration i samhället inte ligger hos de Andra, individerna med funktionshinder, utan i normen: den unga, starka, hälsosamma kroppen. Som funktionshindrad är det omöjligt att uppfylla denna norm. Wendell påpekar att de funktionshindrade "cannot do things that the able-bodied feel they *must* do in order to be happy, 'normal' and sane" (1997: 274). Därmed befinner sig de funktionshindrade i en bättre position för överskridandet av normens gränser, än de Normala. Om de funktionshindrade och deras kunskap integrerades i samhället, skulle det enligt Wendell innebära en förändring av normen som alla tjänar på (1997: 275).

Normen är närvarande även i benämningen av idrotten. Liksom damfotbollen skiljs från fotbollen det vill säga herrfotbollen, skiljs handikappidrotten från den "normala" idrotten, det vill säga idrotten för icke funktionshindrade. I dagligt tal förekommer ibland benämningen friskidrott för idrott för icke funktionshindrade. Denna är dock mindre lämplig, då den signalerar att idrottare med funktionshinder är sjuka. Även benämningarna handikappidrott och handikappidrottare är missvisande, då handikappet enligt WHO:s definition uppstår först i mötet med omgivningen. Detta är dock den terminologi Svenska Handikappidrottsförbundet valt. I rapporten används därför benämningen handikappidrott när det gäller organiserad idrott för funktionshindrade, och idrott för funktionshindrade respektive icke funktionshindrade i övriga fall.

Metod och material

Det är klart att jag också gjort som alla andra i femtonårsåldern. Varit skitfull och gjort som alla andra [...] Det är inte så att man är världen snällaste barn. Och visst, det blir våldans reaktioner...

Läger

Datainsamlingen skedde augusti 2006 vid ett sommarsportläger för funktionshindrade ungdomar i arrangemang av Skånes Handikappidrottsförbund. Lägre t ägde rum på ett vandrarhem med restaurang och idrottshall i norra Skåne. Jag närvarade fyra av lägre tets fem dagar, och sov över två av nätterna. Lägre t var enligt arrangörerna ett kombinerat tränings- och prova-på-läger. Det visade sig dock att de 25 deltagarna nästan uteslutande valde att träna sporter de redan utövar. Av de 25 deltagarna var cirka fyra femtedelar psykiskt funktionshindrade, eller hade både ett psykiskt och ett fysiskt funktionshinder. Cirka en femtedel hade endast fysiska funktionshinder. Ledare på lägre t var två anställda vid Skånes Handikappidrottsförbund. Två landslagsspelare i bordtennis för funktionshindrade, en kvinna och en man, medverkade som tränare i bordtennis. Därtill närvarade ytterligare tre funktionärer: två ideellt arbetande kvinnor från en skånsk Korpen-förening med handikappidrott, samt en kvinnlig observatör från ett serbiskt handikappidrottsprojekt.

Urval

Innan lägre t skickades brev ut till samtliga deltagare med enbart fysiska funktionshinder. Utöver information om studiens syfte, innehöll brevet en förfrågan om målsmäns medgivande till intervjuer av minderåriga, samt förfrankerade svarsbrev. Två målsmän svarade jakande, de övriga kontaktades per telefon, eller personligen vid lägerstarten, och gav då jakande svar.

Observation, videofilmning och walk-along

Under lägret genomfördes deltagande observation i flera olika former. Jag var med och spelade innebandy och bordtennis. Jag stod vid sidan av de olika planerna och förde observationsanteckningar. Jag videofilmade för att fånga ansiktsuttryck, kroppsspråk och snabba dialoger. Jag gjorde ljudupptagningar och ställde fortlöpande frågor till såväl barn och ungdomar som vuxna. Flera gånger under dagen gick jag åt sidan och summerade mina intryck. Walk-along-metoden användes i något mindre utsträckning än vad som ursprungligen avsetts. Under de en och en halv timme långa idrottspassen var det ofta störande att ställa frågor, och att följa med de pojkar som intervjuades in i omklädningsrummet var givetvis otänkbart. Att utföra fältarbetet på ett läger har flera fördelar. ”Genom att hålla till i den miljö där undersökningen ska genomföras kommer man in i den lokala jargongen, de lokala rutinerna och maktstrukturerna och får därmed en känsla av vad de intervjuade kommer att tala om” (Kvale 1997: 92). Jag hade gott om tid att bekanta mig med både deltagare och ledare, vilket sannolikt underlättade vid intervjuerna. Observationerna gjorde det också möjligt att förfina intervjuguiden. Genom att vistas dygnet runt med lägerdeltagarna fick jag en inblick i hur de hanterar sina fysiska funktionshinder i de dagliga göromålen.

Intervjuform och intervjusituation

Sammanlagt sju semistrukturerade intervjuer genomfördes. Fem barn och ungdomar i åldern 10-15 år intervjuades. Samtliga hade alltså fysiska funktionshinder, en visade sig därtill ha en lättare utvecklingsstörning. Tre av intervjupersonerna hade ryggmärgsbrock och var rullstolsburna. En intervjuperson växlade mellan benprotes på ena benet och kryckor. En hade benskenor och använde rullstol vid längre sträckor. Därtill intervjuades de båda bordtennistränarna. Den kvinnliga tränaren, här kallad Sara, är 19 år, och är med i bordtennislandslaget för funktionshindrade. Hon har ryggmärgsbråck, men går utan hjälpmedel. Den manliga tränaren, Richard, är 31 år, arbetar som idrottskonsulent vid en skånsk handikappidrottsförening, och även han är med i svenska bordtennislandslaget för funktionshindrade. Han har Artrogryposis multiplex congenita, vilket gör att muskel och leder i armar och ben inte kan användas fullt ut, men han går utan hjälpmedel. Richard är betydligt äldre än de barn och ungdomar som är i undersökningens fokus. Med detta i åtanke, fann jag dock kombinationen av hans tidigare erfarenheter som ung idrottare och hans nuvarande roll som idrottsledare för ungdomar värdefull. Intervjun koncentrerades kring hans barnoms- och tonårstid.

Det kan vara problematiskt att föra in två idrottare på elitnivå i materialet. Susan Wendell (1997) skriver om ”disabled heroes”, (exempelvis Hardin och Hardin, 2004,

använder benämningen ”supercrip” för samma fenomen) det vill säga individer med fysiskt funktionshinder som får offentlig uppmärksamhet för sina oväntade framgångar. Ofta rör det sig om framgångar som involverar fysisk styrka och uthållighet. Wendell (1997) menar att dessa ”disabled heroes” är betryggande för de icke funktionshindrade, då de visar att det trots allt är möjligt att ta kontroll över kroppen. Det enda som tycks krävas är individuella ansträngningar (Hardin & Hardin 2004). Dessa hjältar har dock ofta stora sociala, ekonomiska och fysiska resurser, vilket andra funktionshindrade kanske inte har. För många tar själva funktionshindret så mycket energi och kraft, att det inte finns utrymme för denna typ av stordåd. ”Disabled heroes” skapar därmed ett ideal för funktionshindrade som för de flesta är ouppnåeligt. Genom att hjältarna lyfts fram i media hävdar Wendell att positionen som den Andra förstärks för det stora flertalet funktionshindrade (1997: 271). De bägge tränarna har fysiska resurser som framför allt de rullstolsburna intervjuade ungdomarna inte har. Detta oavsett om deras träning även fungerat habiliterande, så de i nuläget är i mindre behov av hjälpmedel än vad de sannolikt varit utan träning. Sara kommenterar själv att hon efter senaste internationella mästerskapsmedaljen lyfts fram i media. Hennes tolkning är att det är för att hon är framgångsrik, funktionshindrad och tjej. Detta gör hennes framgångar än mer oväntade. Fyra av de intervjuade har Richard som tränare i den lokala handikappidrottsföreningen och nämner honom när jag frågar om deras förebilder. Richards engagemang i föreningen och närheten till ungdomarna gör att han snarare blir ett positivt och inspirerande ideal, än en ouppnåelig ”disabled hero”, som förpassar de unga funktionshindrade till ”the bottom of the social hierarchy” (Hardin & Hardin 2004).

Intervjuerna genomfördes på lägerområdet: i sovsalar, i vandrarhemmets kök, i en avskild samlingslokal och i matsalen. Två intervjupersoner föreslog själva lokal, i övriga fall avgjorde behovet av avskildhet och tillgänglighet för rullstolsburna lokalvalet. Intervjuerna inleddes med att jag förklarade undersökningens syfte, konfidentialitet och framtida användning. Jag frågade om det var okey att spela in intervjun. Vidare förklarade jag att de själva valde vilka frågor de svarade på, och att de när som helst kunde avbryta intervjun. En intervjuguide med fyra teman användes: bakgrund, tidigare fysisk aktivitet, lägreets funktion samt kropp och fysisk förmåga. Jag uppmanade dock intervjupersonerna att tala fritt, och använde endast guiden för att checka av att inget glömdes bort. De båda yngsta pojkarna i materialet, lät sig aningen motvilligt intervjuas – de ville helst spela bordtennis från morgon till kväll. En av dem visade sig också vara mycket blyg och tystlåten, och intervjun varade knappt 20 minuter. De ville dock gärna bli filmade. Mot veckans slut tittade vi tre på filmmaterialet tillsammans, och ett samtal kring filmen växte fram. Ett genomgående användande av detta arbetssätt hade sannolikt underlättat datainsamlingen i dessa båda fall. Intervjuerna med de övriga lägerdeltagarna tog mellan 30-35 minuter. Intervjuerna med tränarna tog 45 respektive 70 minuter. Under lägreets gång fördjupades min kunskap i ämnet. Därför ställde jag i efterhand kompletterande frågor till de båda första intervjupersonerna.

Forskarroll, distans och etik

Jag har själv inget fysiskt funktionshinder, eller någon närstående med fysiskt funktionshinder. Detta skapar en distans till intervjupersonerna som kan bli problematisk vid fältarbetet. Det kan dels vara svårt att få intervjupersonerna att öppna sig för en utanförstående, dels är det lätt att intervjuaren missförstår och ställer ”fel” frågor. Är det alls möjligt att överskrida distansen och uppnå tillräcklig närhet? Trinh T. Minh-ha (2002) diskuterar beforskandet av kvinnor från tredje världen, men resonemanget är lika gällande för studiens ungdomar med funktionshinder. Minh-ha tar ställning mot ståndpunktfeminismens åsikt att endast de med egna erfarenheter av ett specifikt förtryck har den kunskap som krävs för att kunna skildra och analysera samma förtryck. ”Att förstå olikheten är ett gemensamt ansvar, som kräver ett minimum av vilja att sträcka sig efter det okända” (Minh-ha 2002: 219).

Att datainsamlingen skedde koncentrerat under ett läger, och att jag därmed umgicks med intervjupersonerna från tidig morgon till sen kväll, gjorde förvisso att jag kom dem närmare. Jag är också betydligt äldre än intervjupersonerna, i ålder med deras föräldrar. Detta kan ge ett erfarenhetsmässigt övertag. Jag försökte därför undvika svårare begrepp och resonemang. När samtalet kom in på områden som jag uppfattade som känsliga, var jag återhållsam med följdfrågor. En av tjejerna berättade tämmligen öppet om sina tankar om exempelvis sex och samliv under intervjun. Här spelade förmodligen mitt kön roll. Jag har svårt att tänka mig att någon av killarna hade varit lika öppna i intima frågor. Jag var mån om att fokusera på intervjupersonerna som individer. Frågor om deras funktionshinder fick därför vänta till slutet av intervjuerna.

Intervjupersonernas namn är ändrade. I citaten nedan är också upprepningar och visst talspråk eliminerat, dels för att underlätta läsningen och dels för att alltför mycket talspråk i skrift kan upplevas negativt och framställa de intervjuade i dålig dager (Kvale 1997: 158).

Resultat

Jag visste det att var tredje timme hjälpte mamma mig att kissa och så här. Med kateter som jag har. Och jag visste ju om att jag behövde skenor. Jag visste om att jag hade ortopedskor, speciella. Och jag visste ju om att jag hade det i ryggen då, mitt ryggmärgsbräck. Men jag såg inte det som en större skillnad. Som att du sitter här och har glasögon, [...] jag har inte glasögon. Den ena är mörkhårig, den andra är ljushårig. [...] Det var liksom jag som hade det här. Och då gjorde jag allt med mina vänner. [...] Men när jag sedan började skolan, när alla frågor kom. Varför skulle jag svara då, när jag inte var funktionshindrad?

Efter ett par genomläsningar av intervjuutskriften skrevs ett sammandrag av var intervju. Sammandragen jämfördes, och så småningom, efter förnyade läsningar av intervjuutskriften, urskiljdes ur det empiriska materialet fyra teman. Dessa fyra är: (1) Besvärande blickar och stora bedrifter: spontanidrott, skolidrott och föreningsidrott. (2) Att vara rädd om sin skyddsling: autonomins betydelse. (3) ”Vi är som kvinnoidrottare allihopa”. (4) Idrottens funktioner: förbättrad fysisk form, självkänsla och det sociala.

Besvärande blickar och stora bedrifter

Spontanidrott

Två av pojkarna och de båda tränarna spontanidrottat eller har spontanidrottat flitigt. Petter spontanidrottat såväl ensam som med vänner. Han berättar ivrigt om hur han tillsammans med kompisarna spelar fotboll och hoppar över ”typ en meters höga gupp” med cyklarna. Själv brukar han träna på att springa, och på vintern åker han på en skida precis utanför hemmet. Oskar cyklar, spelar fotboll och boccia med vänner och familj. Som barn spelar Sara tennis mot carporten, hoppar över vattenspridaren, och spelar fotboll med barnen i kvarteren, hela tiden understött av fadern. ”Mitt över så hade vi en fotbollsplan och där höll man ju till. [...] Där klippte ju farsan med gräsklipparen så vi kunde vara där och leka.” Kompisarna tycks inte reflektera över att Sara har ett funktionshinder: ”Vi körde sådan här brännboll. Och det

var inte något större problem att vi gjorde en mindre bana till mig. Så att jag liksom kunde ha samma villkor.” Sara vill gå vidare med tennis, men inser snabbt att tennisplanen är för stor för henne. Rullstolstennis känner hon inte till. Istället börjar hon med bordtennis. Richard växer upp i ett område där många håller på med idrott, och lekarna med den yngre brodern fungerar sporrande: ”man vill ju inte vara sämre än sin lillebror”. Fotbollsspelandet i kvarteren leder till att han vid sju-åtta års ålder börjar spela knattfotboll. Spontanidrotten fungerar alltså i dessa fall som en ingång till föreningsidrotten. Vid denna tid känner Richard inte till att det finns specifika handikappidrottsföreningar, utan han spelar med jämnåriga utan funktionshinder.

Det är de tre intervjupersoner som är rullstolsburna som spontanidrottar minst. Lars cyklar ibland, och tränar en del med hantlar. Nathalie är ibland ute med sina hundar när kompisarna är på besök, och Malin slutligen spontanidrottar inte.

Skolidrott

Samtliga intervjuade går i klasser med icke funktionshindrade klasskamrater. På skolidrotten finns hela spektrumet från föredömlig integrering till total nonchalans. Jag tar fyra exempel från de sju intervjuerna. Lars har, liksom Richard, en av de mer ambitiösa idrottslärarna. Lars idrottar alltid tillsammans med klasskamraterna och läraren ”är rätt bra på att hitta på grejor jag med kan vara med på”. Vid ett par tillfällen har läraren lånat in rullstolar till idrotten. ”Så hade vi ju precis tio rullstolar en gång på ett idrottspass i skolan. Och då var det jättopulärt. Och så körde vi rullstolsbasket. Alla ville ju ha om detta till nästa termin”. De har även provat på rullstolspingis. Det är många av Lars klasskamrater som vill låna hans rullstol: ”Kan jag låna rullstolen? Får jag låna rullstolen?” Kanske har lärarens engagemang medverkat till att Lars rullstol inte ses som ett signum för hans funktionshinder, utan som ett attraktivt redskap för att ta sig snabbt fram och göra trick. Richards idrottslärare känner en bordtennisspelare med ett fysiskt funktionshinder som hon bjuder in till en idrottslektion, för att Richard ska få prova på att spela.

Sara och Petter berättar att de blivit mobbade i skolan. Sara mobbas under låg- och mellanstadiet, och just vid idrottslektionerna blir det extra besvärligt.

Gympan, det var jobbigt för man vågade inte duscha med andra för att man hade ryggmärgsbråcket. Mina fötter var ju inte formade som andras, och ben och så. [...] Jag hade blöjor upp till nio till exempel. Och det syns ju genom shortsens lite ändå. Det var skitpinsamt.

Sara slutar ganska snart att vara med på idrotten. ”Då var man smart nog att säga: nämen det här klarar inte jag på grund av mitt handikapp.” Samtidigt tränar hon flitigt på fritiden och tar guld i junior-SM i bordtennis för funktionshindrade i sjätte klass. Hon lägger till en del skulden för mobbingen på sig själv: ”jag vågade ju inte säga någonting”. Samtidigt tycker hon att lärarna borde ha reagerat på att hon aldrig var med på idrotten. Sara menar att om idrottslärarna haft större kunskap om hennes

funktionshinder hade de förstått att det inte var funktionshindret som hindrade henne från att delta i på idrottslektionerna. Mobbingen hade kanske upptäckts och stoppats. Petters idrottslärare försöker ordna så att han kan delta, men lyckas inte alltid. Situationer som gränsar till mobbing inträffar på skolidrotten. Enligt Petter går ofta en av lärarna iväg och ”typ fikar eller någonting” under lektionerna när de till exempel ska spela fotboll. Petter gillar att spela fotboll, men klasskamraterna ”vill helst att jag inte är med”. Ibland, berättar han, har det hänt att ”jag har råkat ta med kryckan och sådant. Då blir de så arga.” Petter berättar att klasskamraterna säger ”att jag bara är så kass och sådant. Och att de alltid vill att jag ska vara back. Fast det är jag inte. När jag väl får skjutläge när det är fotboll, så skjuter jag och då kan jag göra mål.” Petter vill helst byta skola, för på skolan där han går är det ”inga som har proteser och sådant”. Nathalie idrottslärare har uppenbarligen inte lyckats hitta någon lösning under idrottslektionerna. Hon har aldrig varit med på skolgympan. Detta tycker hon ”är tradigt. Att inte jag kan vara med dem.” Klasskamraterna känner henne väl, så beträffande det sociala tror hon att det hade det varit lätt att vara med. Istället hittar hon på något tillsammans med klassassistenten, de kan till exempel vara ute och köra rullstol.

Föreningsidrott: handikappidrott kontra idrott för icke funktionshindrade

Samtliga intervjuade tränar någon handikappidrott i organiserad form. Nathalie och Maria hade gärna tränat fler gånger per vecka, men inom ridning och rullstolsdans, de sporter där de är mest aktiva, erbjuds inte fler träningstillfällen. De tre intervjuade pojkarna samt de båda bordtennistränarna tränar dessutom i föreningar tillsammans med icke funktionshindrade. Petter, Oskar, Sara och Richard har spelat fotboll i lag med icke funktionshindrade. Petter och Oskar håller fortfarande på, men Sara och Richard slutade i fjortonårsåldern, då det var svårt att hänga med på grund av funktionshindret. Sara var målvakt, men då de började med elvamannalag och större mål fick hon svårt att täcka målet. Lars, Sara och Richard spelar bordtennis både i handikappidrottsföreningar och i föreningar för icke funktionshindrade. Idrottsföreningarna för icke funktionshindrade ligger i samtliga fall närmast deras hem, till handikappidrottsföreningen är det däremot lång resväg. De ser olika fördelar med de båda alternativen. Å ena sidan är det bra att träna med jämbördiga, å andra sidan är det en större utmaning att träna och tävla med icke funktionshindrade. Lars menar att ”när det är med funktionshindrade så blir det mer på lika villkor. Och det känns ju lite bättre egentligen. Om man vet att till exempel om man säger på 100 eller 1000 meter och vinner över en springande så vet man att det är en större bedrift”. Även Lars hade gärna tränat fler gånger i veckan i handikappidrottsföreningen, men i hans fall är det de långa och kostsamma resorna som hindrar. Sara är med i en bordtennisklubb för icke funktionshindrade för att få bra träning. Där är hon den enda med funktionshinder, och hon tävlar med deras lag i division två. I handikappidrottsföreningen är hon med för att få tävla inom handikappidrotten. Även Richard har tränat flera spor-

ter i klubbar för icke funktionshindrade. Richard förklarar hur det kommer sig att han vid 14-15-års ålder börjar med bordtennis: ”jag hade kompisar som spelade i Bromölla [bordtennisklubb] som gick i min klass. Och sedan började jag märka att jag var lika bra som dem när man spelade på raster”. Richard har svårt att hålla racket längre stunder, men tränarna i bordtennisklubben hjälper honom att binda fast det i handen. Ungefär samtidigt börjar Richard spela bordtennis i en handikappidrottsförening.

Nathalie har aldrig idrottat med icke funktionshindrade, vare sig organiserat, i skolan eller spontant. Hon tycker, som nämnts tidigare, att det är tråkigt att aldrig vara med på skolidrotten. Men hon föreställer sig ändå att det är bäst att träna med andra funktionshindrade ”som är samma som jag. Det är mycket lättare.” Nathalie förklarar varför:

Jo, för om det är jättemånga som kan gå. Sedan så kommer jag in i gruppen, och så har jag rullstol. Så blir det jättepinsamt för mig. [...] Typ när jag ska rida till exempel. Så måste man bära upp mig på hästen, för jag kan inte komma upp själv. [...] Så kanske det är folk som tittar. Det är det alltid när jag går på stan. Så kommer det fram folk och frågar mig massor grejor. [...] Jag vill inte svara sådana som jag knappt känner, som jag aldrig träffat innan.

Nathalie är kluven inför frågorna som ställs av okända angående hennes funktionshinder. ”På ett sätt är det bra att de frågar, för då vet de ju.” Ofta känns dock frågorna besvärliga, men då har Nathalie en strategi för att hantera situationen. ”Det är inte alltid jag är på humör för att svara. Då bara jag säger att ja, men det är så och så och så. Och så går jag.” Genom att svara korthugget och sedan avlägsna sig slipper hon de jobbiga frågorna. Sara är en av ytterligare tre intervjupersoner som talar om de besvärliga frågorna. I citatet ovan, som inleder genomgången av resultaten, beskriver Sara tillblivelsen som funktionshindrad i och med skolstarten ”när alla frågor kom”. Tidigare har hon obekymrat lekt med sina vänner och inte reflekterat över sitt funktionshinder. ”Det ingen skillnad på dig och mig, alla är vi olika” förklarar hon enkelt. ”Så det blev ju väldigt känsligt när de frågade mig i skolan sedan. Kan du tänka dig tio, tjugo ungar som står mot mig och frågar”. Hon går hem till föräldrarna ”och de fick berätta för mig att jag var annorlunda [...] Jag tror inte att de hade liksom väntat med att berätta. Jag tror att de faktiskt trodde att jag förstod det liksom. Men jag hade aldrig sett det”. Det är frågorna från klasskamraterna som gör henne annorlunda.

Att vara rädd om sin skyddsling

Autonomins betydelse

En av ledarna på lägret tar upp föräldrarnas överbeskydd som ett hinder i rekryteringen. ”De tror inte de kan så mycket som de borde kunna och kan egentligen. Så håller de dem hemma istället [...] och är rädda om sina skyddslingar. [...] Jag tror att tjejerna är mer överbeskyddade än killarna. [...] Mammorna håller lite hårdare på flickorna.” Enligt honom är det framför allt flickorna som överbeskyddas av sina mödrar. En annan ledare håller med, och menar att pojkar i större utsträckning släpps iväg själva till träningarna. ”Du [tar] hellre din dotter och kör henne till träningen än din son [...] då kanske de [killarna] oftare kommer till träningen mer spontant, killarna sticker själva. Tjejerna är mer bundna till sina föräldrar för att komma till träningen.” Flickorna skjutsas, och blir därmed mer beroende av föräldrarna för att kunna idrotta.

Fyra av de intervjuade blir också skjutsade till träningen av sina föräldrar. När Richard tänker tillbaka på yngre år och vilka hinder för idrottandet han stötte på, tar han upp just beroendet av att få skjuts. Malin och Nathalie har sina mödrar som personliga assistenter. Nathalies mamma är alltid med när Nathalie rider. Hon hjälper dottern att komma upp på hästen och går bredvid under ridningen. ”Jag har sådant bälte som hon går med och håller mig i ” förklarar Nathalie. Nathalie skulle gärna rida oftare, men klubben har endast ridning för funktionshindrade en gång i veckan. Malin och Lars använder vi-form när de talar om sin träning och de beslut som tagits rörande träningen. Malin börjar spela bordtennis när hon är 13 år. På frågan om hur hon fick information om idrotten svarar hon att ”pingis vet jag inte heller hur *vi* kom fram till riktigt.” Lars berättar att när föräldrarna fick tips om en bordtennisklubb ”så tänkte *vi* att då får jag komma till träningen.” Kan användandet av vi-form tyda på att besluten fattas i samråd med föräldrarna i större grad än för icke funktionshindrade ungdomar?

De båda bordtennistränarna tycks dock inte ha varit överbeskyddade under uppväxten. Sara beskriver sin pappas inställning: ”Han har aldrig daltat med mig till exempel. Jag har ju lika gärna fått gå upp och hämta dammsugaren på övervåningen, och hållit på att trilla över slangen när jag ska nedför trappan. [...] Han har ju aldrig särbehandlat mig från mina syskon.” Familjen ser inte heller Sara som den hjälplösa, utan relationen präglas av ömsesidighet. ”Vi hjälper varandra på alla sätt och vis. Jag menar jag hjälper till så gott jag kan att köra mina syskon till träning för att underlätta för mina föräldrar. [...] Å andra sidan får jag låna bilen när jag ska till träningen så att vi ger och tar.” Richards föräldrar har inte heller gjort någon skillnad på Richard och hans syskon. ”Mina föräldrar har tagit mig som vilken som helst. Så jag har sprungit och lekt som alla andra.” Richards föräldrar menade att om han valde att idrotta fick han också ta sig till träningen själv. ”Idag är jag glad för att mina föräldrar har varit så tuffa mot mig, för jag gick [till och från] träningarna på kvällarna. Det

var ändå två kilometer dit. [...] Jag fick hur mycket styrka som helst”. Kraven har lett till att Richard blivit fysiskt stark, självständig och van att klara sig själv.

”Vi är som kvinnoidrottare allihopa”

Richard har sett på nära håll hur damidrotten diskrimineras. När han arbetade som vaktmästare på idrottsplatsen fick damlaget i fotboll alltid de sämsta tiderna på planerna, trots att de spelade i en högre division än herrarna. På min fråga om hur det ser ut inom handikappidrotten svarar dock Richard att det låga antalet utövare lett till att ”det har väl fallit sig naturligt att tjejer och killar tränar mer tillsammans. Jag tror inte det är någon skillnad på det”. Han återgår till idrotten för icke funktionshindre och menar att det blir en ond cirkel. Han tar MFF som exempel. ”Alla företag vet ju att folket går och kollar mer på dem för det är bättre fotboll. Och då kommer sponsorerna automatiskt”. Samtidigt menar han att ”tjejfotboll måste jobba bättre också”, liksom handikappidrottarna. ”De som sitter i SHIF [Svenska Handikappidrottsförbundet], de måste jobba mer med media. Man kan inte få allting gratis och gnälla. Synas mer och visa sig mer att man vill”. Richard lägger alltså delvis ansvaret för den dåliga mediabevakningen på damfotbollen respektive handikappidrotten. Samtidigt menar Richard att handikappidrotten som helhet är diskriminerad. ”Det är samma i handikappidrotten, det är diskriminering tycker jag mycket. [...] Hur mycket handikappidrott visar de i TV? Tänk dig då att vara både tjej, och handikappad. Du har båda de grejorna emot dig, så kanske du är invandrare också. Då är du ju längst ned”. Richard menar å ena sidan att alla handikappidrottare är diskriminerade, och jämför relationen mellan idrott för icke funktionshindre/handikappidrott med relationen herridrott/damidrott, där det tidigare ledet är det överordnade. Att det görs skillnad mellan dam och herr inom handikappidrotten vill han inte gå med på. Å andra sidan medger han att diskriminering av kvinnor sker även inom handikappidrotten, då han menar att en kvinna som har ett funktionshinder och därtill är invandrad står lägst i hierarkin.

Även Sara talar om handikappidrottens underordning i relation till idrotten för icke funktionshindre. ”Vi är som kvinnoidrottare allihopa”, säger hon med ett tämligen rätt skratt. Handikappidrotten har enligt Sara sämre ekonomi och får mindre medial uppmärksamhet. Sara har dock aldrig tyckt att det varit problematiskt att vara tjej inom handikappidrotten. Hon kom med i landslaget redan som fjortonåring, och har alltid blivit väl omhändertagen. Att hon alltid har haft många killkompisar tror hon också har gjort det lättare för henne inom idrotten. Hon lyfter dock fram problemet med underrepresentationen av tjejer inom handikappidrotten. Sara tar lagidrotten som exempel. Men till skillnad från Richard, som menar att den mixade träningen och de mixade lagen per automatik leder till jämlika villkor, hävdar Sara att en del av problemet har sin grund i att det inte finns rena tjejlag på lägre ni-

våer. Hon menar att om man jämför flickor och pojkar i exempelvis åttaårsåldern så är pojkarna både fysiskt och psykiskt starkare – de vågar ta för sig mera.

Då blir det lite svårt för en tjej att komma in i ett lag och känna att hon har en större betydande roll, [...] eller ta ledarrollen i en lagidrott till exempel. Och då blir det lite att man skyms undan. [...] Du känner dig [kanske] lite ensam om killarna snackar sitt och du är tjej.[...] Det tror jag är stor del till att det inte är så mycket tjejer.

Sara menar också att spelarna utvecklas mer om medspelarna är på samma nivå. I framtiden vill hon arbeta för att de bildas tjejlager inom handikappidrotten. Om en spelare visar sig vara mycket bra kan hon flyttas till herrlaget för att få bättre träning. Så har Sara själv gjort: först tränat med tjejer, sedan tränat med killar för att få starkare motstånd. ”Då fungerar det mycket bättre. För då är du oftast mycket äldre, och då vågar du ta för dig mycket mer”.

Idrottens funktioner

Förbättrad fysisk form...

Nathalie väntar just nu på en ryggoperation. Sedan ett år tillbaka får hon inte utsätta sig för ansträngningar. Hon kan inte längre gå med rollator, och hon har uppehåll i ridningen. Hennes svar på frågan om hur idrotten påverkar hennes kropp kommer omedelbart: ”jag får ont i ryggen”. Tilläggas bör dock att hon tycks vara tämligen nöjd med sin fysiska förmåga: ”jag klarar av rätt mycket. När det är något jag inte klarar av så säger jag ifrån”. För de övriga intervjuade dominerar de positiva effekterna av idrottandet. Samtliga tar upp den förbättrade fysiska formen: kondition, styrka, smidighet och snabbhet. Oskar har märkt av att hans slag i bordtennis blivit hårdare, Petter har blivit snabbare och mer rörlig med benprotesen. Sara menar att utan ”mitt engagemang inom idrotten så tror inte jag att jag hade kunnat klara av att gå så mycket som jag kan. [...] Normalt ska jag kunna gå 250 meter till exempel. Men jag kan gå en mil om det är så.” Sara tror också att hon hade behövt ha rullstol som avlastning om hon inte tränat så mycket. Richard hade ledsagare under grundskolan som hjälpte honom med exempelvis klädseln. ”Jag var mycket svagare än jag är i dag i kroppen [...] jag kunde inte orka hålla länge i saker” förklarar han. Men på gymnasiet behöver han inte längre ha ledsagare. Richard förklarar att ”all den träningen jag höll på med i idrotten, det blev liksom att jag klarade mig mer och mer själv”. Han blir starkare och smidigare, och klarar av att hålla i saker allt längre tid. Bordtennisracket behöver inte längre bindas fast i handen. Han undviker hjälpmedel för att exempelvis ta på strumporna, då han inser att hjälpmedlen snarare stjälper än hjälper. ”Ska du ha hjälpmedlet med dig när du är i en idrottshall?” frågar han retoriskt. För

att klara sig utan hjälpmedel har han förvisso fått kämpa, men belöning kommer genom en större frihet.

... och den fysiska formens följder för självkänslan

Den fysiska styrka och skicklighet idrotten gett Sara, påverkar hennes självförtroende. Den mobbing som pågick under låg och mellanstadiet ebbade ut när hon vann junior-SM i bordtennis för funktionshindrade.

Då förstod de att jag kan faktiskt jag också. [...] Och då förstod jag också själv att jag duger. Då ökade mitt självförtroende, och det var inte lika lätt att hacka på mig. Det var också först då som jag började acceptera mitt funktionshinder mer och mer. Och det är ju livskvalitet.

Att hon kan gå utan hjälpmedel gör att hon känner ”sig mer delaktig. Alltså jag klarar ju av att göra det mina vänner kan”. Hon berättar hur hon kan njuta av en promenad, en cykeltur, eller av att kunna simma utan att hon ”behöver ha någon som bara glori hela tiden på mig”. Att vara självständig är viktigt. Det självförtroende som hon fått genom idrotten ger henne mod att anta utmaningar även utanför idrotten. Hon ”vågar ta sig an grejor”, som att exempelvis ta körkort för en icke handikappanpassad bil. Även Richard talar njutningsfullt om fysisk ansträngning när han minns promenaderna från träningen: ”å, vad det var skönt när man gick hem på kvällen på vintern och det snöade. Jag tycker sådant är mysigt. När man verkligen får ta i”. Även Richard poängterar att han har fått bra självförtroende genom idrotten, både genom att vinna och genom att förlora, men kämpa och komma tillbaka. ”Det har man nytta av i vanliga livet med”. Lars berättar att han ”märker ju det när man har sådana tävlingar i skolan att man har bättre kondition ibland än vad andra har”. Hans klasskamrater brukar också kommentera att Lars ”är väldigt aktiv”.

Idrottens sociala funktioner

Fem av de intervjuade tar slutligen upp idrottens sociala funktion. Det är roligt att träffa kompisar, nya som gamla, på lägret och vid organiserad träning. Petter tycker också det är skönt att komma hemifrån. ”Jag brukar ju vara där så otroligt mycket. [...] Vi är ju alltid hemma så det är ju nästan tråkigt att vara hemma” berättar Petter. Malin vill av liknande anledning gärna träna mer: ”vissa dagar har man inget att göra”. Richard menar att det är extra viktigt för funktionshindrade att ”man får träffa andra som är handikappade”. I gruppen av funktionshindrade får man förståelse för andras funktionshinder, såväl psykiska som fysiska, tar hänsyn och hjälps åt. Gemenskapen blir därmed extra bra.

Diskussion

När jag ligger under så bara: Kom igen nu Petter! och sådant. Inom mig. Och när jag leder så bara: Yes!

Studiens frågeställning är: *Hur samverkar funktionshinder och genus när fysiskt funktionshindrade barn och ungdomar väljer att mer långsiktigt ta del i idrott?* Som påpekades i inledningen har vi dock inte möjlighet att i denna förstudie ge svar på en så omfattande frågeställning. Vi ser snarare undersökningen som ett redskap för att precisera frågeställningar inför en fortsatt studie. Nedan diskuteras resultaten i relation till tidigare forskning, och sätts i ett teoretiskt sammanhang. Därefter följer de preciserade frågeställningar som framkommit.

Besvärande blickar och stora bedrifter: spontanidrott, skolidrott och föreningsidrott

I en kvantitativ studie om föreningsidrott och ungdomar konstaterar sociologen Mats Trondman (2005) att spontanidrott tillsammans med andra är mycket vanligt förekommande bland unga oavsett ålder, kön, födelseland och föräldrarnas utbildningsnivå. Bland icke funktionshindrade ungdomar i åldern 13-17 är knappt var tredje aktiv spontanidrottare, det vill säga tränar en gång i veckan eller mer. Pojkar är betydligt mer aktiva än flickor. Spontanidrottandet minskar ju äldre ungdomarna blir, och minskningen är mer påtaglig bland flickor (Trondman 2005: 158). I studien redovisas ingen statistik över spontanidrottande bland ungdomar med funktionshinder.

För de fyra i mitt material som spontanidrottar aktivt tycks det fungera okomplercerat. Spontanidrotten framställs som något av en fristad, där intervjupersonerna ingår som en naturlig del i gemenskapen bland familj, vänner och grannar. Bland dessa är det lätt att ändra spelregler så det passar även den funktionshindrade. Taub och Greer (2000) finner att det framför allt är spontanidrotten som fungerar normaliserande för de intervjuade barnen och ungdomarna i deras studie. Regler och den fysiska miljön anpassas enkelt, och barnen upplever sig som närmare och mer lika sina

jämnåriga vänner. De lär sig dessutom samarbeta, sätta upp mål, forma allianser samt öva upp sin sociala kompetens (Taub & Greer 2000: 409). De tre intervjuade som spontanidrottar i mindre grad sitter alla i rullstol och två av dem är flickor. I dessa fall är det sannolikt att graden av funktionshinder samverkar med den skillnad mellan könen som Trondman (2005) redovisar.

Individer med funktionshinder tenderar att definieras utifrån sitt funktionshinder, istället för utifrån individuella egenskaper (Taub, Blinde & Greer 1999: 1470; Wendell 1997: 272). På Lars idrottslektioner, där klassen fått prova på rullstolsbasket och rullstolsbordtennis, ges klasskamraterna en möjlighet att sätta sig in i Lars situation. Kanske kan en sådan lyckad integrering inom skolidrotten bidra till att fokus flyttas från funktionshindret till individen. Östnäs betonar vikten av social idrottsintegrering för funktionshindrade, ”att känna sig som en del i (helhets)gemenskapen” (1997: 25), och Lars skolidrott tycks fungera som ett exempel på detta. Den Andre blir en del i gruppen. Men inom skolidrotten finns också exempel på att omgivningen fokuserar på intervjupersonernas funktionshinder och ser dem som passiva, beroende och funktionsodugliga (Malmberg 2003; Taub, Blinde & Greer 1999: 1470). Petters krycka diskvalificerar honom som fotbollsspelare i klasskamraternas ögon. Tre av de intervjuade tar upp problemet med exkluderingen dels vid idrottslektionerna som helhet, dels vid just lagidrotter. Detta överensstämmer med Taub och Greers (2000: 400) material, där det bland annat är exkluderingen vid skolidrott och att inte bli vald när lag tas ut som ses som negativt. Enligt Goffman (1990: 23) kan stigmatiseringen leda till att sociala kontakter helt undviks. Detta är Saras strategi. För att undvika att exponera sin Annanhet deltar hon överhuvudtaget inte i skolidrotten. Sammanfattningsvis tycks skolidrottens förmåga att fungera normaliserande och socialt integrerande i hög grad vara avhängig idrottslärares kunskap om och inställning till funktionshinder. Svenska Handikappidrottsförbundets (SHIF) krav att handikappidrott och anpassad fysisk aktivitet ska ingå i idrottsläroret utbildningen och i fortbildning av idrottslärare framstår i ljuset av mitt material som rimligt (SHIF 2006a: 5).

Fördelarna med att träna i en handikappidrottsförening är många enligt de intervjuade. Här råder det lika villkor vid såväl träning som tävling, och gemenskapen är god. Bland likar, poängterar Goffman (1990), kan den stigmatiserade känna sig som en normal individ, och få råd och moraliskt stöd. Samtidigt kan fokuset på stigmat bli alltför stort (Goffman 1990: 33). Nackdelarna intervjupersonerna tar upp är de långa och ofta dyra resorna till handikappidrottsföreningarna. Ibland är också antalet träningstillfällen per vecka för få. Idrottsföreningarna för icke funktionshindrade är fler och det är således lättare att hitta en förening nära hemmet. Här kan de också träna tillsammans med grannar och klasskamrater. Möjlighet ges både till tuffare motstånd för de som kommit lite längre och till tävlan mot icke funktionshindrade. Goffman menar att en vanlig reaktion på stigmatiseringen är att den funktionshindrade lägger ned stora ansträngningar på att bemästra aktiviteter som ses som otillgängliga på grund av funktionshindret (1990: 20). Idrott är en sådan aktivitet. Eftersom stigmat uppstår i mötet med den normale, är idrottande i en förening med icke funktionshindrade en tänkbar väg för att hantera stigmatiseringen. Att vinna över en

icke funktionshindrad ger också, enligt de unga i materialet, både ökat självförtroende, och, vilket även de intervjuade i Taub, Blinde och Greers (1999) studie vittnar om, en möjlighet att visa upp sina färdigheter för omgivningen. Liksom i fallet med skolidrotten finns exempel på tränare som är ambitiösa och undanröjer fysiska hinder. En nackdel är att reglerna inom exempelvis fotbollen gör det omöjligt att fortsätta vid en viss ålder. Här finns inte heller den flexibilitet vad gäller regler och fysisk miljö, som existerar inom spontanidrotten.

Nathalie hyser farhågor för att träna i en idrottsförening med icke funktionshindrade. Hon befärar att hon där, liksom när hon går på stan, skulle bemötas med besvärande blickar och frågor. Nathalie känner dock ambivalens inför nyfikenheten från omgivningen. Å ena sidan vill hon inte tala om sitt funktionshinder med främlingar, å andra sidan är det bra att de andra får vetskap. Denna kluvenhet återfinns även bland rullstolsracerförarna i Wickmans (2004) studie. Å ena sidan vill de inte definieras utifrån sitt funktionshinder, och riskera att försättas i en position där de förväntas vara tacksamma, eller där de ses som tragiska. Frågorna om deras funktionshinder ses dessutom ofta som ganska privata. Å andra sidan är rullstolen central i den idrott de valt, och deras funktionshinder är en viktig del i deras identitet (Wickman 2004: 31-32).

Ytterligare tre intervjupersoner tar upp omgivningens tämligen påträngande frågor. De upplever att "to be present among normals nakedly exposes [them] to invasions of privacy" (Goffman 1990: 27). Under Saras uppväxt innan skolstarten ser hon inte sig själv som avvikande. Hennes sociala integrering i kamratgruppen tycks fullständig. Goffman (1990) menar att en familj och även den lokala omgivningen, om än i mindre grad, genom informationskontroll kan skydda den unga från negativa föreställningar i samhället om, i detta fall, fysiska funktionshinder. På detta sätt undviks en förringande självdefinition (1990: 46). Kanske var det så att Saras familj och nära vänner mer eller mindre medvetet skyddade henne från den negativa syn på funktionshindrade som finns i samhället.

Butler (2005) skriver om homosexuella identitetskategorier, men delar av hennes resonemang är överförbart till kategorin funktionshindrade. Butler ser identitetskategorierna som "instrument åt reglerande regimer, antingen som förtryckande strukturers normaliserande kategorier eller som samlingspunkter för en frigörelseinriktad strid mot just det förtrycket" (2005: 59). För kategorin funktionshindrade är detta tydligt. Skillnaderna inom kategorin är stora. Kanske är de erfarenheter de har av social underordning, och kampen mot denna underordning, det enda de har gemensamt. Homosexuella (och funktionshindrade) framställs ofta som "omöjliga identiteter, klassificeringsmissstag, onaturliga katastrofer i den juridiska och medicinska diskursen [...] de utgör själva paradigmet för det som ropar efter att bli klassificerat, reglerat och kontrollerat" (Butler 2005: 64). Men genom sin position som avvikande, misslyckade och felaktiga stör de funktionshindrade ordningen, och själva idén med kategoriserbara identiteter ifrågasätts (Butler 2005: 64). Med sitt funktionshinder överskrider Sara normen för kroppen: den starka, kontrollerbara. Överskridandet av normens gränser bidrar till en förändring av normen, och ett ifrågasättande av klassificeringen som sådan. Detta tycks ha skett i gruppen av barndomsvänner, där Sara

inte pekas ut som den Andra, den funktionshindrade, utan ses som ett av många barn som är inkluderat i gruppen. När Sara börjar skolan möts hon av en mängd frågor från klasskamraterna. Goffman påpekar att "public schoolentrance is often reported as the occasion of stigma learning, the experience sometimes coming very precipitously on the first day of school, with taunts, teasing, ostracism, and fights" (1990: 46).³ Sara uttrycker det som att hon först då blir funktionshindrad.

Att vara rädd om sin skyddsling

Autonomins betydelse

Ledarna på lägret menar att rekryteringen inom handikappidrotten försvåras av att föräldrarna överbeskyddar sina funktionshindrade unga, och då speciellt flickorna. I en intervju i Dagens Nyheter (DN nätupplaga, 040927) pekar även Hans Säfström, ledare för den svenska Paralympicstruppen 2004, på en skillnad i föräldrarnas syn på sina flickor respektive pojkar. Truppen hade 42 deltagare, varav endast fem var kvinnor. Detta förklarar Säfström dels med att kvinnor i lägre utsträckning kör MC och dyker. De är därmed underrepresenterade i exempelvis gruppen med höga förlamningsskador. Dels har det sin förklaring i föräldrarnas attityder. "De ser inte möjligheten hos idrotten för sin dotter på samma sätt som för sin son" (DN nätupplaga, 040927). Sociologen Gisela Helmius (2004) skriver om överbeskyddandet av barn med funktionshinder på ett mer generellt plan. Funktionshindrade barn har ett större hjälpbehov än andra barn, och ofta är föräldrarna de mest naturliga hjälpgivarna. Enligt Helmius är det vanligt att föräldrar skapar en överbeskyddande miljö för barn med funktionshinder, för att undvika besvikelser för barnet. Detta hindrar dock barnet från att ta egna initiativ, och från att lära sig klara de dagliga sysslorna. Det blir också problematiskt när barnet blir äldre. Då förväntas barnet frigöra sig från sina föräldrar, skapa sig en egen identitet och ett eget liv (Helmius 2004: 105). Sociologen Karin Barron framhåller att en persons oberoende och autonomi vare sig handlar om personliga drag, eller om att kunna utföra vissa vardagliga sysslor. Snarare handlar det om att individen har resurser för att kunna påverka och fatta beslut rörande sitt eget liv (Barron 1997: 23; 1995: 74).

Att förlita sig på sina föräldrar när det gäller att ta sig till fritidsaktiviteter gör de unga funktionshindrade sårbara, menar Barron. Föräldrarna har kanske inte tid eller lust, och de unga får anpassa sig efter föräldrarna (Barron 1995: 89). Samtidigt, påpekar Barron, är föräldrarnas stöd ofta en förutsättning för att de unga ska kunna leva ett oberoende liv (1995: 92). De båda 15-åriga flickorna har sina mödrar som per-

---

3 Goffman tillägger att om den stigmatiserade genomgår de första skolåren "with some illusions left" är det ofta i tonåren, när de unga börjar få pojk- eller flickvänner, eller när det är dags att söka första jobbet, som stigmatiseringen blir uppenbar (1990: 47).

sonliga assistenter. En av dem har alltid med sin mamma under själva träningen. Ska detta ses som ett stöd som möjliggör ett mer aktivt liv, eller som ett tecken på beroende och ett hinder för frigörelsen från mamman? Två av 15-åringarna, en flicka och en pojke, talar om beslut som fattats rörande idrotten i vi-form. Föräldrarna tycks i dessa fall vara involverade i besluten. Även detta kan ses antingen som en hjälp till ett friare liv, eller som ett tecken på ett begränsat utrymme för egna initiativ och beslut. Även Barron (1995: 110) skriver om användandet av vi-form. En ung flicka med fysiskt funktionshinder berättar i en intervju att hon börjat en folkhögskola och "we [flickan och hennes mamma] thought that this is a beginning" (Barron 1995: 111). Barron menar att flickan är så van vid att andra fattar beslut åt henne, att hon har blivit helt passiviserad. Flickan har resignerat inför sin maktlöshet när det gäller att påverka sitt eget liv. Det Barron inte ser är att modern stödjer flickan i beslutet att börja på en ny skola. Detta är ett första steg, "a beginning", i en frigörelse vars nästa steg, berättar flickan längre fram i intervjun, är att flytta hemifrån (Barron 1995: 111; se även Sellerberg 1999: 66-67).

Bordtennistränarna vittnar båda om en uppväxt där de inte särbehandlats i förhållande till sina syskon. Föräldrarna har också ställt krav på agerande som tränat upp deras fysiska förmåga och gjort dem självständiga. Saras nuvarande relation till familjen karaktäriseras snarast av ömsesidigt beroende. Här kan det dock vara på sin plats att påminna om resonemanget om "disabled heroes" i metodavsnittet. De båda tränarna hör till de fyra i materialet med lättast funktionshinder, och detta har tillsammans med en mängd andra faktorer lett till en elitidrottskarriär. Att oreflekterat använda dessa båda som jämförelse till de övriga i materialet kan ge intryck av att "du kan om du vill", och intervjupersonerna med svårare funktionshinder blir än mer de Andra.

Wendell (1997) tillför ytterligare ett perspektiv till diskussionen om oberoende och autonomi. Istället för att som Barron undersöka hur funktionshindrade förhåller sig till den västerländska idealbilden av en autonom och oberoende individ, menar Wendell att denna "our cultural obsession with independence" (1997: 273) måste ifrågasättas. Det kommer alltid att finnas funktionshindrade som är beroende av mycket hjälp i sitt vardagliga liv, och dessa riskerar att nedvärderas i ett samhälle där oberoende hyllas. "If all the disabled are to be fully integrated into society without symbolizing failure, then we have to change social values to recognize the value of depending on other and being depended upon" (Wendell 1997: 273).

"Vi är som kvinnoidrottare allihopa"

Under första halvan av 1900-talet ses tävlingsidrottandet som karaktärsdanande. Unga gossar ska fostras till starka män, redo att försvara sitt land (Olofsson 1989: 57). Kvinnor anses däremot vara alltför mentalt och fysiskt veka för tävlingsidrotten, som ses som hälsofarlig för dem. Enligt dåtidens ledande män inom den svenska

idrottsrörelsen bör kvinnor istället ägna sig åt idrotter utom tävling, som främjar deras ”spänst, skönhet och välbefinnande” (Olofsson 1989: 76). Sedan 70-talet har Riksidrottsförbundet [RF] antagit ett antal handlingsprogram för jämställdhet inom idrotten. Pedagoggen Håkan Larsson (2003) konstaterar dock att deras jämställdhetsarbete alltjämt grundas på en syn på män och kvinnor som olika. ”I den jämställda idrotten konstrueras kvinnlig idrott som något kvalitativt annorlunda än manlig idrott och i den bemärkelsen har idrottsrörelsen skapat sig en jämställdhetsteknologi som gör tävlingsinriktade flickor, i synnerhet i tonårsperioden, onormala och problematiska” (Larsson 2003: 10). Kvinnliga idrottare påstås vara relationsorienterade. Då tävlingsidrotten i sig är inriktad på hård träning och prestation, leder detta till en grundläggande konflikt för kvinnliga idrottare (Larsson 2003: 8-10). Statistiken visar också på en underrepresentation av flickor och kvinnor inom handikappidrotten – liksom inom idrotten för icke funktionshindrade. 2003 hade Svenska Handikappidrottsförbundet (SHIF) 24 988 aktiva medlemmar, varav 40 % var kvinnor. Bland idrottarna med tävlingslicens är andelen kvinnor än lägre, endast 25 % (RF 2003). RF delar ut Statligt Lokalt aktivitetsstöd till Sveriges idrottsföreningar för att stödja ungdomsverksamheten i åldrarna 7-20 år. I statistiken redovisas antal sammankomster samt det totala antalet deltagare fördelat på kön. I kategorin handikappidrott ingår både handikappidrottsföreningar som organiseras av SHIF och de i inledningen nämnda idrotter som organiseras i de övriga specialidrottsförbunden. Även här redovisas en ojämn fördelning på kön. År 2005 är 37 % av deltagarna flickor och 63 % är pojkar (RF 2006).

De båda tränarna i det empiriska materialet är eniga om att den organiserade handikappidrotten är underordnad idrotten för icke funktionshindrade, vad gäller exempelvis medial uppmärksamhet och ekonomi. I SHIF:s Handikappidrottspolitiska program konstateras också att ”handikappidrotten har aldrig givits lika förutsättningar som idrotten för icke funktionshindrade” (2006a: 3). Men när Richard och Sara kommer in på förhållandena mellan kvinnor och män inom handikappidrotten skiljer sig deras åsikter. De diskuterar båda de mixade lagen i relation till villkoren för tjejer respektive killar. Richard ser positivt på mixade lag, och menar att de borgar för ett utjämning av mäns och kvinnors villkor inom handikappidrotten. En kvalitativ skillnad råder alltså enligt Richard mellan idrotten för icke funktionshindrade och idrotten för funktionshindrade. I Robertsons (2003) kritiska studie av relationen mellan maskulinitet, idrott och hälsa, tas just de mixade lagen inom handikappidrotten som ett exempel på en företeelse som utmanar den hegemoniska maskuliniteten, och mer specifikt den machokultur som annars råder inom den manliga lagidrotten (Robertson 2003: 712). De mixade lagen har enligt Robertsons resonemang en positiv påverkan på den sociala kulturen inom herridrotten – men hur fungerar det för tjejerna?

Statsvetaren Iris Marion Young (2000) menar att kvinnors underordning i det urbana, västerländska samhället lett till en typisk ”kvinnlighet” kroppslig stil vad gäller målinriktade rörelser. Dessa karaktäriseras av en ambivalent transcendens, det vill säga att rörelserna inte fullföljs helt ut, en återhållen intentionalitet och en bruten enhet med omgivningen – endast den kroppsdel som är direkt knuten till uppgiften an-

vänds. ”Det är som om vi kvinnor i idrottsliga sammanhang föreställde oss att vi var omgivna av gränser som vi inte får överträda” skriver Young (2000: 262). Youngs resonemang överensstämmer med den bild Sara ger av de mixade lagen. Sara framhåller att i de mixade lagen har tjejerna svårt att ta plats, vilket ofta leder till att de slutar. Detta är enligt Sara en bidragande orsak till underrepresentationen av tjejer inom handikappidrotten. Young poängterar att den typiskt ”kvinnliga” kroppsliga stilen är socialt konstruerad, och till stor del beror på att kvinnor så sällan använder kroppen för att utföra fysiskt krävande uppgifter (2000: 264). Fysiskt krävande träning kan alltså förändra den kroppsliga stilen. Sara menar också att när tjejerna tränat en tid och blivit äldre kan de träna med killar – ”då vågar du ta för dig mycket mer”.

Även i Östnäs (1997) kombinerade enkät- och intervjustudie av rullstolstennis tas den positiva sociala gemenskapen upp på såväl motions- som elitnivå. Resultatet bekräftas av Östnäs egna observationer. Han framhåller att den sociala gemenskapen framstår som ”mjukare” bland rullstolstennisspelare än bland de icke funktionshindrade tennisspelarna. Konkurrens och tävlingshets dämpas (Östnäs 1997: 147). Likt Richard, som tar upp de mer jämlika villkoren och Robertson, som lyfter fram den utmanade machokulturen menar Östnäs att det finns en kvalitativ skillnad mellan handikappidrotten och idrotten för icke funktionshindrade. Om kvinnliga idrottare, i enlighet med RF: s synsätt, är mer relationsorienterade än män kunde man då förvänta en mer jämn representation mellan könen inom handikappidrotten. Så är dock inte fallet vare sig inom rullstolstennisen eller inom handikappidrotten som helhet. Vilka hinder finns då specifikt för tjejer? Genomsyras handikappidrotten trots allt av de maskulina ideal som dominerat tävlingsidrotten sedan dess begynnelse? För att ta reda på anledningen bakom underrepresentationen av tjejer inom handikappidrotten krävs ytterligare kvalitativa studier.

Idrottens funktioner

Förbättrad fysisk form, dess följder för självkänslan

Tränarna och de unga i materialet vittnar om de positiva effekter träningen har: förbättrad kondition, styrka, smidighet och snabbhet. Den ökade fysiska förmågan leder till känslor av frihet, och de båda bordtennistränarna berättar hur de njuter av fysisk ansträngning. Tränarna menar att de tack vare träningen klarar sig utan hjälpmedel och klarar mer än vad läkarna förutspådde när de var barn. De intervjuade i materialet menar vidare att den ökade fysiska förmågan leder till självständighet, självsäkerhet och delaktighet i övriga samhället. De positiva resultaten överensstämmer med tidigare forskning (Taub & Greer 2000; UtvecklingsCentrum Handikappidrott 2006). I Kristéns, Patrikssons och Fridlunds (2002: 147) studie lyfts sex positiva effekter fram: barnen får stärkt fysik, ”blir någon” det vill säga självförtroendet stärks och de accepteras i gruppen, får nya lärdomar, upplever naturen, får nya kam-

rater och har roligt. I Östnäs (1997) undersökning av rullstolstennis framhålls att spelarna lär sig hantera sin rullstol, får bra träning, bättre hälsa och högre fysisk status. Ju mer aktiva intervjupersonerna är desto mer positiva är de (Östnäs 1997: 153). De manliga collegestudenterna i Taub, Blinde och Greers (1999) undersökning framhåller att de uppövar fysisk skicklighet och får en spänstig, rörlig och hälsosam kropp. De hävdar också att de får ett förbättrat kroppsligt utseende i form av en mer muskulär kropp, och i några fall även i form av viktnedgång. Därmed motverkar de den stereotypa bilden av funktionshindrade som passiva och svaga, och undviker i viss mån stigmatisering och nedvärdering. Sporten ger dem också en möjlighet att uttrycka sin kropp kreativt och uppleva sin kropp. Idrotten möjliggör även en förändrad självuppfattning. Vilken typ av idrott som utövades, organisationsform eller intensitetsnivå tycktes inte vara av betydelse för de intervjuade. Det viktiga var att de utövade någon form av idrott och fysisk aktivitet. (Taub, Blinde & Greer 1999). En intervjuperson berättar att hans klasskamrater tycker att han är aktiv. Även han motverkar den stereotypa bilden av den passiva funktionshindrade. Den stärkta självkänslan har de intervjuade även nytta av utanför idrotten, de ”vågar ta sig an grejor” som de annars tyckt varit för svåra. Sociologen Pierre Bourdieu menar att de negativa ”kollektiva förväntningarna” på kvinnors fysiska förmåga tenderar att bli en del av kroppen i form av permanenta dispositioner (1999: 76). På liknande sätt kan negativa förväntningar om svaghet, passivitet och beroende internaliseras av såväl kvinnor som män med funktionshinder (Wendell 1997: 268). Bourdieu tar dock upp just idrotten som ett medel att förändra dessa dispositioner. Ett intensivt idrottande ger ”upphov till en genomgripande omvandling av kvinnors subjektiva och objektiva erfarenhet av sin kropp [...]. Kroppen upphör att endast vara något som är gjort för att betraktas eller som man måste titta på för att förbereda för att bli betraktat, och förvandlas från kropp för andra till kropp för sig, från passiv och påverkad kropp till aktiv och agerande kropp” (Bourdieu 1999: 82). På ett motsvarande vis kan idrotten fungera för unga med funktionshinder. Den passiva, hjälplösa och av omgivningen påverkade kroppen, blir till en aktiv och agerande kropp.

Idrottens sociala funktioner

Intervjupersonerna framhåller också idrottandets sociala funktion. Genom idrotten träffar de kompisar, de får en möjlighet att komma hemifrån, och de får något att göra. Barron (1995: 35-36) refererar till sociologen Lars Grue, som pekar på att barn med fysiska funktionshinder tenderar att bli alltmer isolerade från icke funktionshindrade barn. Ju mindre rörliga barnen är, desto mindre kontakt har de med jämnåriga. De är i större utsträckning ensamma på sin fritid. Vissa umgås istället mer med andra funktionshindrade, eller med föräldrar och syskon, men valmöjligheten är i samtliga fall begränsad (Barron 1997). Idrottsengagemanget bland mina intervjupersoner medverkar till att isoleringen bryts. Även idrottens sociala vinster tas upp i tidigare forskning. I Taub och Greers (2000) studie av framför allt pojkar med funktionshinder är de intervjuade överlag positiva till den fysiska aktiviteten. Den fysiska aktivi-

teten bidrar dels till att legitimera barnens sociala identitet som barn, då fysisk aktivitet ses som något typiskt och normalt för just barn. Dels stärker aktiviteten deras sociala band till andra barn (Taub & Greer 2000: 400). Gemenskapen inom handikappidrotten präglas enligt Richard av hänsynsfullhet och hjälpsamhet. De får och möter förståelse för sina och andras fysiska och psykiska funktionshinder. Samma sociala gemenskap poängteras även av rullstolstennisspelare på samtliga nivåer i Östnäs (1997) studie: motions-, tävlings- och elitnivå. Denna positiva gemenskap ”bildar en motvikt mot den marginalisering som kan drabba kategorin funktionshindrade i samhället” (Östnäs 1997: 159).

Fortsatt studie

Med utgångspunkt i föreliggande rapport formulerar vi följande preciserade frågeställningar inför en kommande undersökning: Hur förhåller sig flickor respektive pojkar till *idrottens idealbild*: den friska, starka och maskulina kroppen? Kan idrotten ha en funktion som *normalisering* och hantering av *stigmatisering* för flickor respektive pojkar med funktionshinder? Vilken roll spelar *överbeskydd* kontra *autonomi* i de unga funktionshindrades engagemang inom idrott? Vilken funktion har *integrering* respektive *separering* i ungdomarnas idrottsengagemang?

Referenser

- Barron, K. (1997). *Disability and Gender. Autonomy as an Indication of Adulthood*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Barron, K. (1995). "The Transition from Adolescence to Adulthood for Physically Disabled Young People". I *Centre for disability reserarch, University of Uppsala* 1995:2.
- Bourdieu, P. (1999). *Den manliga dominansen*. Uddevalla: Daidalos.
- Butler, J. (2005). *Könet brinner!* Finland: Natur och Kultur.
- Connell, R. W. (1999). *Maskuliniteter*. Uddevalla: Daidalos.
- Dagens Nyheters nätupplaga, 27 september. (2004). "Paralympics blev en svensk succé." Tillgänglig: < <http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?a=325032> > (06-09-07)
- Fundberg, J. (2003). *Kom igen, gubbar!* Bjärnum: Carlsson Bokförlag.
- Goffman, E. (1990). *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*. England: Penguin Books.
- Hardin, M., & Hardin, B. (2004). "The 'Supercrip' in sport media: Wheelchair athletes discuss hegemony's disabled hero." I *Sociology of Sport Online* Vol. 7. No. 1.
- Helmus, G. (2004). "Three generations: Looking at physically disabled women's lives." I Kristiansen, K., & Traustadóttir, R. (Red.), *Gender and Disability. Research in the Nordic Countries*. Lund: Studentlitteratur.
- Kristén, L., Patriksson, G. & Fridlund, B. (2002). "Conceptions of children and adolescents with physical disabilities about their participation in a sports programme". I *European physical education review* Vol. 8. No. 2: 139-156.
- Kristiansen, K., & Traustadóttir, R. (2004). "Introducing gender and disability." I Kristiansen, K., & Traustadóttir, R. (Red.), *Gender and Disability. Research in the Nordic Countries*. Lund: Studentlitteratur.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, H. (2003). "Idrottens genus." Tillgänglig: < <http://www.idrottsforum.org/articles/larsson/larsson.html> > (06-09-07)
- Malmberg, D. (2003). "Det är rar att det inte finns någon tolerans för att man är litet annorlunda." I Lewin, B. (Red.). *Forskarstafett kring funktionshinder och handikapp 8 april 2003*. Uppsala: Centrum för handikappforskning vid Uppsala universitet.
- Minh-ha, T.T. (2002). "Olikhet: sär-skilt för kvinnor i tredje världen". I Eriksson, C., & Eriksson Baaz, M., & Thörn, H. (Red.), *Globaliseringens kulturer. Den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*. Falun: Nya Doxa.
- Olofsson, E. (1989). *Har kvinnorna en sportslig chans? Den svenska idrottsrörelsen och kvinnorna under 1900-talet*. Kungälv: Umeå Universitet, Pedagogiska institutionen.
- Reinikainen, M. (2004). "Gendered subject positions for the disabled woman and man." I Kristiansen, K., & Traustadóttir, R. (Red.), *Gender and Disability. Research in the Nordic Countries*. Lund: Studentlitteratur.
- Riksidrottsförbundet. (2003). *Kvinnor och män inom idrotten 2003 – Statistik från Riksidrottsförbundet*. PDF format. Tillgänglig: < <http://www.rf.se/t3.asp?p=20337> > (05-05-07)

- Riksidrottsförbundet. (2006). *Statistik. Lokalt aktivitetsstöd*. Tillgänglig:
 < <http://www.rf.se/t3.asp?p=86581> > (06-09-06)
- Robertson, S. (2003). "If I let a goal in, I'll get beat up": contradictions in masculinity, sport and health. I *Health education research* Vol. 18. No. 6: 706-716.
- Sellerberg, A-M. (1999) "Karin Barron: Disability and Gender – Autonomy as an indication of adulthood". I *Young* Vol. 7. No. 1: 66-67.
- Svenska Handikappidrottsförbundet. (2006a). *Handikappidrottspolitiskt program. Idrott i rörelse*. PDF-format. Tillgänglig:
 < <http://www.shif.se/t2.aspx?p=137614> > (06-09-12)
- Svenska Handikappidrottsförbundet. (2006b). *Idrottsbroschyr*. PDF-format. Tillgänglig:
 < <http://www.shif.se/t2.aspx?p=119791> > (06-10-06)
- Taub, D., Blinde, E., & Greer, K. (1999). "Stigma Management Through Participation in Sport and Physical Activity: Experiences of Male College Students with Physical Disabilities." I *Human Relations* Vol. 52. No. 11: 1469-1484.
- Taub, D., & Greer, K. (2000). "Physical Activity as a Normalizing Experience for School-Age Children with Physical Disabilities." I *Journal of Sport & Social Issues* Vol. 24. No. 4: 395-414.
- Taub, D., McLorg, P., & Fanflik, P. (2004). "Stigma management strategies among women with physical disabilities: contrasting approaches of downplaying or claiming a disability status." I *Deviant Behavior* Vol. 25. No. 2: 169-190.
- Trondman, M. (2005). *Unga och föreningsidrotten*. Stockholm: Ungdomsstyrelsens skrifter, 2005:9.
- UtvecklingsCentrum, Handikappidrott, Eskilstuna. (2006). *Aktivt liv – En lönsam affär för individ och samhälle!* PDF format. Tillgänglig:
 < <http://www.handikappidrott.se/utvc/files/{26D2802D-E376-4012-95E0-064EE1A1FCF6}.pdf> > (06-09-07)
- Wendell, S. (1997). "Toward a Feminist Theory of Disability". I Davis, L., J. (Red.). *The Disability Studies Reader*. USA: Routledge.
- Wickman, K. (2004). "I try to be as athletic like, forget the other side of me." – Constructions of Elite Female Wheelchair Athletes' Identities." I *Kvinder, kön & forskning* No. 2-3: 22-33.
- Young, I. M. (2000). *Att kasta tjejkast*. Borgå, Finland: Atlas.
- Östnäs, A. (1997). *Handikappidrott. Mellan tävling och rehabilitering*. Lund: Meddelanden från socialhögskolan.
- Östnäs, A. (2003). "Handikappidrott som socialt fenomen." Tillgänglig:
 < <http://www.idrottsforum.org/articles/ostnas/ostnas.html> > (06-09-07)

Funktionshindrade ungdomars idrottsengagemang

Under 2006 genomför vi en studie av funktionshindrade ungdomars engagemang i idrott. Vi är intresserade av vilka faktorer som ligger bakom att de väljer att fortsätta med en viss idrott eller väljer att sluta. Studien genomförs med stöd från Centrum för idrottsforskning.

Vi kommer att närvara vid Skånes Handikappidrottsförbunds sommarsportläger i Hässleholm 31 juli-4 augusti för att observera och göra bandinspelade intervjuer. Eventuellt kommer vi även att filma. De ungdomar som ställer upp på intervju kan när som helst avbryta intervjun, och de kan även välja att inte svara på frågor. Intervjumaterialet kommer att avidentifieras. Filmmaterialet används endast internt i studien.

Vi kontaktar dig eftersom vi behöver föräldrars medgivande för att intervjua och filma. Fyll i föräldramedgivandet nedan och skicka tillbaka det i det bifogade kuvertet **senast den 10 juli 2006**.

Hör av dig om du har några frågor angående undersökningen. Eftersom det är sommartider nås vi säkrast via e-post: Ann_Mari.Sellerberg@soc.lu.se alternativt Elisabet.Apelmo@soc.lu.se Du kan också nå Elisabet på tel 0703-91 88 06.

Tack på förhand!

Lund juni 2006

Ann-Mari Sellerberg	Elisabet Apelmo
professor	projektassistent
Sociologiska institutionen, Lunds Universitet	

FÖRÄLDRAMEDGIVANDE

Barnets namn:

.....

Mitt barn får intervjuas:

Ja   Nej

Mitt barn får filmas:

Ja   Nej

Ort och datum:

.....

Målsmans underskrift:

.....

Namnförtydligande:

.....

Returneras senast 10 juli 2006

Tack!

Intervjuguide

Bakgrund

När och var föddes du

Föräldrars yrken

Hur är föräldrarna, kan du beskriva dem, relationen till dem?

Idrottar föräldrar, syskon? Spontan, i förening?

Hur bor du?

Syskon, relationen till dem

Skolgång tidigare

Skolgång nu

Yrkesval, framtid

Andra fritidssysselsättningar

Vänner i skolan, på fritid

Pojkvän, flickvän

Tidigare fysisk aktivitet

Tidigare fysisk aktivitet (typ av aktivitet, hur länge, frekvens)

skolgymnastik

raster

spontan på fritid

organiserad på fritid (individuell, i grupp)

Med andra funktionshindrade eller integrerat?

Hur fick du information om idrotten?

Svårigheter/hinder för deltagande

lokaler

redskap

regler

attityder

transport

Relation till medspelare, vad betyder de för dig, umgås ni utanför, vad gör ni?

Omgivningens attityder

Uppmuntran till deltagande, från vilka?

Hur ser föräldrar, syskon, vänner, klasskamrater, lärare på ditt deltagande?

Lägrets funktion

Vad ger det dig, vad är viktigast?

Svårigheter/hinder för deltagande

- lokaler
- redskap
- regler
- attityder
- transporter

Kropp och fysisk förmåga

Motiv, varför idrott?

Vilken roll spelar fysisk aktivitet i ditt liv? (Jämför med övriga aktiviteter.)

Hur uppfattar du själv din kropp och din fysiska förmåga?

Har du förändrats av idrotten?

Personliga vinster/förluster av idrottandet, vad ger det dig?

Hur uppfattar du dig själv som idrottare?

Tävlingsinstinkt, varifrån?

Förebilder/idoler

Livshistoria beträffande funktionshinder

